

ONS: PROPIEDAD - ADMINISTRACIÓN - VECIÑOS (II) "SÉCULO XX"

Por: Celestino Pardellas de Blas

No número anterior desta revista (AUNIOS nº14) despois de facer unha mínima análise da Propiedade da Illa de Ons dende o ano 899, rematabamos a principios do século XX coa seguinte conclusión:

CONCLUSIÓN DESTA PRIMEIRA ENTREGA

Á vista de todo o exposto, podo atreverme a sacar como conclusión:

- Se cando a Igrexa, a finais do século XIX, non cedeu por medio de documento ao Marqués de Valladares a posesión da Illa.

- Se o Estado, debido ás leis desamortizadoras, no deu ao Marqués ningún título de pertenza.

- Se a familia Montenegro non pode alegar, con documentación, que cumpriu cos requisitos esixidos no foro do século XVI.

- Se o expediente posesorio que outorgaron a favor de don Fernando Quiñones de León non ten a documentación clara a favor deste para poderse realizar.

- Se para ese expediente a favor, alegaron, como sucesores da familia Montenegro, o seguir co foro, tiñan que ter en conta dúas cláusulas ben claras e obrigatorias deste: *Non se podía vender, nin hipotecar.* ...

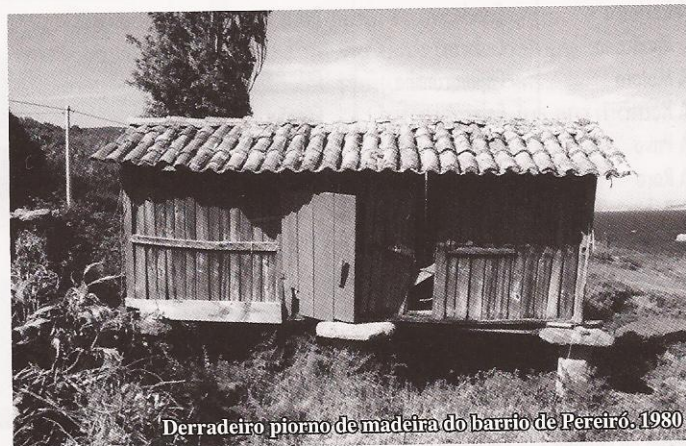
Todo o acontecido posteriormente, como a inscrición no Rexistro da Propiedade da Illa de Ons a favor de Fernando Quiñones e Marina Whyte, é **totalmente ilegal**.

Se esta ilegalidade se pode demostrar, o único dono da Illa de Ons é o **ARCEBISPADO** e os **DESCENDENTES** dos **VECÍÑOS** que mercaron as <accións de primeira clase>, xa que, segundo a documentación existente e consultada por Salustiano Portela Pazos, compraron co visto e praxe da propia Igrexa, como única dona daquela, e fixérono de boa fe.

PRINCIPIOS DO SÉCULO XX. (de 1919 a 1943)

Diciamos na anterior entrega que o 3 de febreiro de 1919, Fernando Quiñones, conde de Mochales, e a súa esposa Mariana Whyte, venden as súas participacións na Illa a don Manuel Riobó Guimeráns e a don Marcial Bernadal, veciño de Ons. Despois de certas desavinzas entre eles, queda como único dono o Sr. Riobó que concertou sobre ela varias hipotecas e creou unha Sociedade Mercantil xunto ao seu fillo Didio Riobó volvendo logo de novo a concertar outra hipoteca co Banco Hipotecario sobre esa Sociedade...

Cunha documentación anterior ben confusa e, como expuxen, coido que ilegal, o certo é que (así o temos que crer), a familia Riobó merca a Illa de Ons de boa fe, coidando que toda a documentación sobre a propiedade estaba en regra e era legal.

Derradeiro piorno de madeira do barrio de Pereiró. 1980

Que situación atopou Manuel Riobó na Illa?

- Unha antiga fábrica de salga que el transforma na súa vivenda e que prepara, xunto cos terreos próximos, nun

AGRADECEMENTO Á:

XUNTA DE GALICIA

SOCIEDADE ANÓNIMA DE XESTIÓN
DO PLAN XACOBEO

secadoiro de polbo e congro (principalmente) para a súa compra, preparación e comercialización.

- Máis dun 60% dos terreos illáns arrendados aos veciños e que explotaban agricolamente, nos que construíran a súa vivenda cos seus cartos, pagando o material e aos traballadores que a fixeron.

- Un 40 %, aprox., de terreos dedicados a monte, a pasto ou traballados por veciños para o dono.

Dende que se fixera cargo da Illa o Marqués de Valladares, os veciños, chegando a un primeiro acordo con el, pagaban un arrendo polos terreos que traballaban, como xa fixeran en anos anteriores.

Aínda así, non todos estaban satisfeitos co pago, supoño porque se consideraban donos dos terreos¹ que traballaban e, como o Marqués cobraba o canon en especie (polo xeral millo e pataca) en anos de mala colleita xurdían problemas para facer efectivo o canon imposto.

Parece ser que polos anos 1919 – 1921, os problemas veciñais pola propiedade da terra rexorden de novo. Recordemos que xa no 1837 os illáns dirixíronse á Reina Gobernadora negándose a recoñecer a propiedade da Illa ao Marqués de Valladares. Cando a Illa foi vendida de novo, a idea de independencia reaparece e, entre o 1919 – 1921, houbo numerosos enfrontamentos que van x durar, pasando por intres moi difíciles, ata a proclamación da República.

Cando Didio Riobó toma ao seu cargo a “propiedade” de Ons, tampouco ollaba as cousas da propiedade moi claras. En entrevista publicada no xornal El Pueblo Gallego², Didio Riobó apuntaba: **“Aos viciños de Ons asísteos o dereito de propiedade das terras, pero a min, tal como está estruturada socialmente a República, tamén me asiste o dereito de non perder o capital alí empregado”.**

Os illáns diríxense ao goberno da República para que lles parcelen e repartan as terras que levan en arrendo, comprometéndose a abonarlle nun número determinado de anos ao Sr. Riobó os seus gastos.

Largo Caballero contestoulles, poñendo grande interese por resolver aquela petición colectiva e prometeu, no ano 1931, enviar a Ons unha Comisión para parcelar os terreos valorados.

A situación foi moi violenta por aqueles anos, xa que os illáns estaban convencidos da súa situación e o Sr. Riobó non estaba disposto a perder o alí invertido.

As circunstancias debían ser moi complicadas pois, mirando o Sr. Riobó a difícil situación que se estaba a crear,

enviou a documentación necesaria para que o Goberno resolvera axiña, xa que o pedían as dúas partes en conflito. Ademais era o único caso que se daba en Galicia, xa que a Reforma Agraria implantada pola República non alcanzaba a ningunha parte de Galicia, pois non había fincas que, pola súa extensión, foran consideradas coma latifundios. Pero, no caso da Illa de Ons, unida á de Onza, sumaban case 650 hectáreas e o límite sinalado pola Lei Agraria estaba nas 400 hectáreas.

Tamén se daba o caso de que si Ons entraba dentro da Lei Agraria, os veciños non tiñan nada que pagar pola propiedade das terras, pois os asentamentos eran gratuítos previa unha indemnización xusta do Estado ao propietario.

Relataba Joan Carballeira como Didio Riobó falara con el: **“... clara e terminantemente con una comprensión generosa del problema como seguramente se dará en pocos terratenientes...”** Cando referíndose aos veciños dicía: **“... El verdadero espíritu de ellos, como en general es el del campesino gallego, es llegar a ser propietarios. Entre parcelación y colectivización, francamente ansian lo primero. ... el campesino, sobre todo el de nuestra región tiene un fuerte sentimiento de propiedad imborrable, de raíz eterna. Esto no quiere decir, en el caso de Ons, que más tarde la necesidad del colectivismo la sientan ellos mismos creando un régimen de segura paz social. Pero ahora creo, por muchas cousas, más conveniente para ellos, la parcelación. Ya digo, ese es el deseo que les anima y ese también es el espíritu de la Ley Agraria. ...”**

Lucía Sampedro e Manolo Reiriz traballando a terra. 1974

Aínda que todo parecía presaxiar un final feliz para os veciños e para Riobó, o certo é que todo foron boas palabras tanto por Didio como polos persoeiros da República: **“...Pero de buenas palabras no pasaron. Prometiò el ministro de Trabajo, prometiò el ministro de Agricultura, prometieron los dos últimos gobernadores que pasaron por la provincia. Prometiò tal cual diputado. Pero todo quedò en promesas. Un caso más de abandono e**

¹ Acciões de Primeira Clase que mercaran. Mirar AUNIOS nº 14, páxs: 31 á 37. 2009

² Joan Carballeira. “Reportaje de actualidad: El problema social de la Isla de Ons”. El Pueblo Gallego. 1932

inercia por parte del centralismo ante las cosas de Galicia" remata dicindo Joan Carballeira.

Aquí miramos como o problema veciñal de Ons hoxe en día (2010) vén de moi antigo. As administracións, que puideron resolver un conflito tan importante como necesario e que daría a razón a quen verdadeiramente a ten, os veciños arrendatarios ou propietarios, pasan a pelota dun balcón a outro, prometen montes e moreas,..., pero ao final non son quen de buscar solucións xustas e axeitadas aos conflitos, ao igual que está a pasar nestes intres.

Terras labradas ao norte do Faro. 1965.

Mentres todo isto ocorría, en Ons, aínda que todo parecía normal, a tensión palpábase no ambiente. Os problemas de Didio Riobó cos veciños eran diarios. Relataban dous veciños a Joan Carballeira³: **"...Pues el amo nos está retirando el ganado sin duda porque no le vendemos el pulpo como veníamos haciendo hasta aquí. Porque verá, él nos tomaba el pulpo al precio de cotización en plaza en Bueu, pero ultimamente, fundándose en no se que cuestiones de transporte, nos pidió que le rebajásemos un real en cubeta. Y a eso no nos avenimos. Por eso, entendemos nosotros, nos quita ahora el ganado. Y sin ganado no podemos trabajar las tierras y de ser eso así nos veremos forzados a no abonarle la renta..."**. Así falaban ao periodista Joan Carballeira, por aquelas datas, varios veciños con problemas pola falla de gando que algúns tiñan para labrar as súas terras.

³ Joan Carballeira. "400 colonos isleños quieren las tierras. Una visita a los trabajadores de la Isla de Ons". El Pueblo Gallego. 1933.

O tempo pasaba e Didio Riobó co seu negocio do polbo atopaba problemas na Illa con veciños e en Bueu cos Massó, e veu, na proclamación da República e polas súas ideas republicanas, no Programa de Reforma Agraria, unha boa solución para os conflitos de propiedade que tiña cos illáns e á vez unha solución aos posibles problemas económicos que lle estaban a xurdir. Pero estes, en vez de arranxarse, foron a máis culminando no 1936 co suicidio do Sr. Didio Riobó.

A partires de aquí e ata 1943 van uns anos estraños, non só polas consecuencias do estalido da Guerra Civil senón polo insólito da decisión da viúva de Didio Riobó de deixar como testamento e administrador da Illa de Ons a un membro da familia Massó que, como contan, fora un dos seus inimigos ou, polo menos, adversario e competidor no tema da compra-venda da pesca. De todos os xeitos, durante eses anos, Massó seguiu as directrices marcadas anteriormente por Riobó, continuando coa Sociedade dedicada á compra de polbo e congro e cobrando o arrendo aos veciños polas terras illáns.

É de supoñer que ante o conflito bélico xurdido, polo medo á represión e ante o respecto que sentían pola potentada familia conserveira Massó de Bueu que agora facía de administradora, os veciños pararon na súa teima pola propiedade que case tiveran nas mans.

Á vez Massó, debido á necesidade que tiña o país de proverse de alimento, mirou na Illa e nas súas augas un lugar ideal de abastecemento de materia prima, polo que, a carón do polbo e congro que mercaba en maiores cantidades do que o facía Riobó, tamén compraba toda clase de peixe aos mariñeiros de Ons o que trouxo, aínda que din que mal o pagaban, un pequeno repunte económico para os illáns, tendo en conta os momentos tan duros que se estaban a vivir en toda España.

Chegado este intre debemos recapitular un pouco, xa que, a partires de aquí, vai cambiar radicalmente a "propiedade de Ons" que pasa a mans do Estado.

Que é logo o que temos sobre Ons ata 1943:

1º.- Unha dubidosa propiedade no 1919⁴.

⁴ Explicada dende o ano 899 na revista AUNIOS nº 14. 2008. por Celestino Pardellas de Blas.

COLABORA
ACTIVIDADES:

Concello de
BUEU

2º.- Esa propiedade, a Illa de Ons, é mercada en 1919 por un illán Marcial Bernadal e Manuel Riobó. Supoñemos, aínda que temos moitas dúbidas ao respecto, que de boa fe, é dicir, sen saber as irregularidades cometidas anteriormente con esa propiedade.

3º.- Xorde de novo unha revolta veciñal pola propiedade dos seus terreos.

4º.- O que reza como propietario, Didio Riobó, intenta buscar unha solución axeitada, quizais a mellor oportunidade que tiveron os veciños para acceder á propiedade, a Lei Agraria da República.

5º.- Aínda que as dúas partes estaban de acordo, a burocracia da República impediu que a Lei Agraria se puidera levar na Illa de Ons.

6º.- Suicidio do Sr. Didio Riobó no ano 1936 e o paso da administración da Illa a mans dos Massó ata 1943 en que é expropiada polo Ramo de Guerra.

“PROPIEDAD” DO ESTADO <A EXPROPIACIÓN>

No 1943 asínase definitivamente a expropiación de Ons que pasa a mans do Ramo de Guerra (Ministerio do Exército).

Que foi verdadeiramente o que levou ao Ramo de Guerra a expropiar a Illa de Ons? Teño que recoñecer que non fun capaz de conseguir, non sei se existe, un documento oficial onde conste o motivo de dita expropiación.

Especulacións e teorías hai moitas, pero falta o documento oficial que avale unha desas teorías. Por que nos interesa saber o motivo? As razóns son obvias, se o motivo era por necesidade ou estratexia militar e precisaban totalmente <libre de cargas> a Illa, antes da expropiación, xa deberían ter buscado unha solución á problemática veciñal existente, pois en Ons vivían por esas datas unhas 63 familias e eses veciños non tiñan outra vivenda que a illán e estarían na obriga de realoxalos noutro lugar.

Á vez, tamén están os terreos que traballaban que, xunto coa pesca, era o seu medio de vida. Que solución lles fan a dar ás súas economías? A onde os ían a trasladar e montarlles unha nova vida tendo en conta os momentos difíciles polos que estaba pasando España, trala Guerra Civil e en plena II Guerra Mundial?

Xorden un cúmulo de preguntas para as que non temos resposta oficial, motivo polo que nos vemos na obriga de meternos no campo da especulación para xustificar, non só a expropiación, senón o motivo polo que en Ons non se levou a cabo ningún tipo de obra de carácter militar, nin foi utilizada

como punto estratéxico de defensa,..., só foi unha propiedade máis do Ministerio do Exército que, agás manobras, se dedicou só e exclusivamente a levar a súa administración.

No documento da expropiación, 1941, podemos ler, con respecto aos veciños. *“A los colonos para desalojarlos se ha de avisarle con un año agrícola de antelación”*⁵. En novo documento de data 29 de setembro de 1942 os propietarios fan entrega dos documentos esixidos, entre os que está: *“Copia de las notificaciones efectuadas a los colonos de dichas islas en veinticinco de agosto del año actual, previniéndoles la obligación en que se encuentran de desalojar aquellos terrenos y edificios cuando la Autoridad Militar así lo disponga,...”*⁶

Xorden de novo unha serie de preguntas. Existe ese documento oficial onde quede demostrado que o propietario, e posteriormente o Ministerio do Exército, informaron aos veciños da expropiación e de que tiñan que abandonar a Illa? Refírome a unha notificación oficial onde conste a sinatura dos veciños conforme recibiron dito aviso e están informados da expropiación e de que teñen que abandonar a súa vivenda e as terras que cultivan nun prazo determinado.

De non existir ese documento, asinado por todos os veciños, cabe a posibilidade de que, de novo, se cometera unha ilegalidade, pois os veciños de Ons como arrendatarios históricos que o eran dende 1810-1815 e algúns como posibles propietarios (Accións de Primeira Clase), deberían ter, ante a expropiación dos terreos que traballan e da vivenda que habitan e que eles mesmos construíron cos seus cartos, a opción de alegar, de presentar a documentación necesaria ou de acudir aos tribunais para loitar polos seus posibles dereitos e, de non telos, esixir solucións axeitadas á gravísima

Traballando as terras na zona de Curro. 1975.

situación que se lles presentaba ao desaloxalos das súas casas e quitarlles un dos seus medios de vida, as terras que viñan traballando dende había máis dun século, deixando totalmente

⁵ Folla única de aprecio correspondente a ditas illas, propiedade de “Islas de Ons Sociedad Limitada”. 1941.

⁶ Nova folla de aprecio. 1942.

abandonadas a 63 familias cunha media de 6 persoas por familia.

De aí a pregunta do motivo da expropiación e da nova que agora xurde: Por que non se levou a cabo o desaloxo dos veciños se, como din, foi expropiada libre de cargas? Ante estas preguntas xorden de novo as especulacións:

1) Se o motivo da expropiación de Ons era a construción dalgunha base militar para uso do Ministerio do Exército ou para utilización por tropas estranxeiras afíns ao réxime franquista, está claro que o desaloxo dos veciños sería unha prioridade, pois tiña que existir un motivo moi importante para que o Estado quixera expropiar a Illa e se metera nun gasto tan elevado nuns intres tan delicados por mor da profunda crise estatal despois da Guerra Civil.

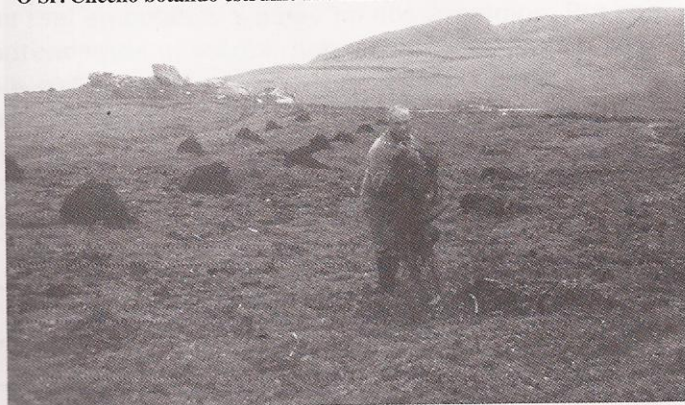
Por que logo non se fixo o desaloxo? Cales foron as posibles causas? Reflexionemos:

- Unha posible causa podémola ver na dificultade de desalojar e realoxar noutro lugar as familias illáns. Iso traería un dobre gasto para o Estado e non estaban os tempos para iso.

- Que houbera unha posible revolta ou protesta veciñal en contra do desaloxo, tendo en conta que, posiblemente, algúns eran propietarios (Accións de Primeira Clase), que as casas as construíran eles cos seus cartos e terían dereito a indemnización e que levaban como arrendatarios dende hai case un século o que podería traer algún tipo de dereito ao seu favor⁷.

- Puido ocorrer que os responsables do Ministerio do Exército fixeran un verdadeiro estudo da situación legal da propiedade da Illa de Ons e atoparan algo escuro e ilícito

O Sr. Checho botando estrume nas Xabreiras. 1978.

⁷ O da revolta veciñal é case imposible tendo en conta como as gastaba o rexime franquista despois do 1939. De existir esa revolta, case seguro que hoxe habería, ao carón do camposanto, unha enorme fosa común.

⁸ Para coñecer a historia de posibles ilegalidades cometidas en Ons con respecto á súa propiedade antes de 1919, mirar revista AUNIOS nº 14. Celestino Pardellas de Blas. 2009.

realizado con anterioridade⁸ e que non se atreveran a remover máis o asunto para non atoparse inmersos nun litixio que podería acarrear máis gastos e problemas.

Dende logo se hai un documento que acredite que o motivo da expropiación foi a construción dunha base militar, o certo é que non chegou a realizarse polo que a familia Riobó, como expropiada, ten dereito a pedir a reversión da Illa de Ons, ao non cumprirse o motivo da expropiación.

2) Se o motivo da expropiación de Ons foi a adquisición da Illa para realizar nela manobras, adestramentos, exercicios,..., de tipo militar, podemos dicir que o desaloxo dos veciños non era prioritario e, ata podemos dicir que, nalgúns casos, a súa presenza podería ser imprescindible para eses adestramentos.

Por que logo non se fixo o desaloxo? Volvamos a reflexionar:

- Habería que facer unha mellor investigación, pero sabemos que a Marina e as Coes, daquela destinados en Ourense, realizaban manobras anuais na Illa de Ons, tanto en terra como no mar.

- A presenza veciñal nesas manobras era un punto importante, xa que, en calquera conflito bélico a presenza de civís é un feito, por iso, que mellor lugar para realizar manobras que Ons, como lugar illado e con presenza veciñal.

- Por mor do visto neste punto 2 os veciños, a carón das problemáticas coas que se atoparía o Estado para o seu desaloxo (vistas no punto 1), os veciños podían representar un hándicap para realizar uns entrenamentos máis reais⁹. Por iso o desaloxo non era necesario, polo menos nun primeiro intre, o que trouxo que o Exército só fora un mero administrador dos arrendos como anteriormente o foran os que rezaban como "propietarios".

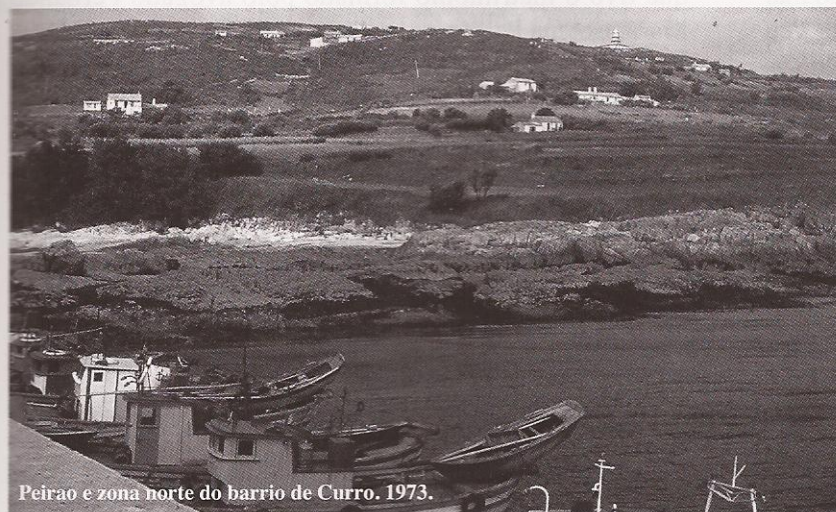
Se o motivo da expropiación foi apropiarse da Illa para realizar nela manobras, adestramentos, exercicios,..., de tipo militar, coido que si se cumpriu o motivo da expropiación. *Terá logo dereitos a familia Riobó? Queda no aire a pregunta; o estado, a familia Riobó e os tribunais teñen a palabra.*

Polo exposto no anterior número de AUNIOS nº14 e polo exposto neste, sacamos en conclusión que a Illa de Ons, dende o século XVI, vive unha serie de irregularidades, con respecto á súa propiedade, que chega ata os nosos días e que sería imprescindible que, por especialistas, se levara a cabo unha profunda investigación que arranxe este desaguisado e dunha vez aclare o problema da propiedade, do contrario,

⁹ Contan os veciños que, nalgunhas desas manobras, aos militares non se lles proporcionaba comida, polo que tiñan que procurala eles mesmos na Illa. En tal situación, a carón da que podían atopar no mar, tamén facían o propio nas fincas e nos galiñeiros veciñais. Tamén din a favor dos militares que, rematadas as manobras, os responsables destas poñíanse en contacto cos veciños para sufragar as molestias e os gastos ocasionados.

este problema seguirá latente e pode rexurdir en calquera intre.

Para rematar esta segunda entrega, dicir que deixo para unha terceira a problemática ata os nosos días, estando á espera do que pase co conflito xurídico Estado – Familia Riobó e que saia o tan esperado PRUX (Plan Rector de Uso e Xestión do Parque).

Peirao e zona norte do barrio de Curro. 1973.

De todos os xeitos deixar un pequeno entrante do que será a seguinte entrega:

- 1964 traspaso de Ons ao Instituto de Colonización. – Paso posterior, 1974, ao Irida. – Traspaso, 1979, ao Icona. – Logo, á Xunta de Galicia: Consellería de Agricultura, Consellería de Medio Ambiente. A partires de 2002 pasa ao Ministerio de Medio Ambiente: Parques Nacionais. E, en 2008 pasa de novo á Xunta de Galicia: Consellería de Medio Ambiente, e nestes intres 2010, á Consellería de Medio Rural. *(Coido que nunca un espazo destas características tivo tantos administradores como a Illa de Ons).*

- O emprego da palabra COLONOS: explicar que en 1810 a Illa de Ons estaba baleira e alí chegaron á chamada do Estado (Junta Provincial de Defensa da Provincia de Santiago) unhas persoas a traballar (non a colonizar). Logo pasaron a ser, pode que algúns, propietarios <Accións de Primeira Clase> e, dende logo, todos arrendatarios de diferentes “donos” (non colonos). Coas diferentes administracións estatais e galegas, seguiron sendo arrendatarios (non colonos) ata que a Xunta, sen ningunha explicación legal, deixou de cobrarlles o arrendo, cousa que

posteriormente utilizou dun xeito que podemos cualificar de inxusto e inmoral, para inventar un novo cualificativo para os veciños-propietarios de Ons, PRECARIO.

- E, xa por último analizarei a nova problemática que xurda, se é que está resolta para o 2011, segundo o que ocorra co litixio entre Estado e familia Riobó.

O que si estudaremos claramente é o por que a familia Riobó, tan pronto como hai unha sentenza que a sitúa de novo como propietaria, non se puxo en contacto cos descendentes dos veciños, que eran arrendatarios no intre da expropiación, para arranxar a nova situación, pois se a Illa de Ons pasou a mans da Familia Riobó por non cumprirse o motivo da expropiación, tamén os veciños pasan de novo a ser arrendatarios desta familia. Terase cometido unha nova ilegalidade ao non poñerse a familia Riobó despois da sentenza en contacto cos seus veciños arrendatarios? De non facelo: será legal que o Estado pague á familia sen que esta legalizara, como nova propietaria, a situación cos seus arrendatarios actuais?

Moitas preguntas que requiren unha resposta axiña antes de que, de novo, a Illa de Ons e os seus lexítimos propietarios, os veciños, se miren envoltos noutra posible irregularidade, pois, se de novo os veciños pasan a ser arrendatarios da familia Riobó: Terán dereito ás leis de Arrendamentos Históricos e Rústicos?¹⁰.

Carmen e Pepe, recollendo patacas na finca de Caño. 1983

¹⁰ Para máis información sobre o tema da Propiedade da Illa de Ons, mirar: Revista AUNIOS nos seus números: dende o 8 ao 14.

AXUDA DE

XUNTA DE GALICIA
CONSELLERÍA DE CULTURA
E DEPORTE

Dirección Xeral de Creación e Difusión Cultural